

BARTOSZ STARĘGOWSKI
(Archiwum Państwowe w Lublinie)

Organizacja, struktury i udział w walkach regimentu piechoty Bogusława i Jana Leszczyńskich w latach 1658–1662

Szczegółowe analizy struktury funkcjonujących w okresie przedrozbiorowym konkretnych oddziałów, takich jak chorągwie, kompanie, regimenty czy pułki, nie są szczególnie powszechne w historiografii wojskowej okresu nowożytnego. Problemem jest dostęp do materiału źródłowego, w szczególności rejestrów popisowych i roll regimentowych¹, które pozwalałyby na dokładne odtworzenie struktury oddziału oraz jego funkcjonowania w kolejnych latach. Temat dotyczący konkretnych oddziałów wojskowych w różnych ujęciach badawczych poruszali Eugeniusz Janas i Lech Wasilewski², Mirosław Nagielski³ oraz Zbigniew Hundert⁴. Wszyscy jednak analizowali oddziały należące do autoramentu

¹ Rolle (od słowa *rotulus*, czyli zwój) regimentowe i rejestry popisowe to dokumenty skarbowo-wojskowe, w których zawarte były informacje o składzie osobowym chorągwi, kompanii lub regimentu. Wykaz takich osób był niezbędny do prawidłowej wypłaty żołdu dla żołnierzy. Rolle regimentowe występowały w formacjach zaciągu cudzoziemskiego i ukazywały całą strukturę danego oddziału.

² E. Janas, L. Wasilewski, *Společné aspekty rozvoje husarii w latach 1648–1667 na przykładzie chorągwi hetmana wielkiego koronnego Stanisława Potockiego i wojewody sandomierskiego Władysława Myszkowskiego*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” (SMHW) 1981, t. 23, s. 65–112.

³ M. Nagielski, *Chorągwie husarskie Aleksandra Hilarego Połubińskiego i króla Jana Kazimierza w latach 1648–1666*, „Acta Baltico-Slavica” 1983, t. 15, s. 77–137; *idem*, *Chorągwie dworzarskie Jana Kazimierza podczas dwóch batalii kozackich 1649–1651* [w:] *Gospodarka, ludzie, władza. Studia historyczne*, red. M. Kopczyński, A. Mączak, Warszawa 1998, s. 115–128; *idem*, *Chorągiew nadworna tatarska JKMci pod komendą Bohdana Kińskiego* [w:] *Świat historyka. Studia ofiarowane Janowi Tyszkiewiczowi*, red. M. Nagielski, G. Rostkowski, Pułtusk 2016, s. 255–269.

⁴ Z. Hundert, *Chorągiew jazdy hospodara multańskiego (wołoskiego) Konstantego Šerbana w wojsku koronnym w latach 1673–1676* [w:] *200 de ani de la geneza problemei*

narodowego, gdzie werbunek odbywał się na zasadach zaciągu towarzyskiego. Inaczej sprawa wyglądała w jednostkach cudzoziemskich, gdzie rekrutacja odbywała się na zasadach wolnego bębna, czyli swobodnego werbunku.

Jedną z publikacji mieszczących się w powyższej problematyce jest wcześniejsze opracowanie autora niniejszego tekstu, w którym omówiono okoliczności powstania, strukturę oraz działania regimentu piechoty Bogusława i Jana Leszczyńskich, wystawionego przez sejmik województw poznańskiego i kaliskiego, obradujący w Środzie⁵. Oba artykuły łączy osoba magnata wielkopolskiego Bogusława Leszczyńskiego. Do dzisiaj przetrwało niewiele roll regimentowych, pozwalających odtworzyć strukturę jednostek cudzoziemskich. Dzięki zachowaniu tych dotyczących kompanii regimentu Bogusława Leszczyńskiego z 1658 r. możliwe jest odtworzenie jego struktury, składu osobowego, kompozycji kadry dowódczej oraz składu społeczno-narodowego. W zarysie udało się także prześledzić jego udział w walce, który przypadał na moment zmagania z najazdem szwedzkim 1655–1660. Badaniem wojska od strony struktury narodowościowej i społecznej zajmowali się już Nagielski⁶ i Marek Wagner⁷. W ramach tych badań poruszano także sprawę omawianego regimentu, były to jednak analizy tylko jednego z elementów funkcjonowania tego oddziału, umieszczone na szerszym tle porównawczym z innymi tego typu jednostkami w armii. Wypadałoby zatem pokusić się o analizę wyłącznie tego regimentu, zarówno jeśli chodzi o jego strukturę, jak i działalność wojskową oraz okoliczności, które doprowadziły do jego powstania.

Potop szwedzki na terytorium Wielkopolski właściwej

Wielkopolska jako pierwsza padła ofiarą najazdu szwedzkiego w 1655 r. W obliczu braku szerszego wsparcia ze strony króla i centralnych organów władzy, których uwagę skupiały działania na Ukrainie i w Wielkim Księstwie Litewskim, województwa Wielkopolski właściwej – czyli poznańskie i kaliskie – przystąpiły do tworzenia obrony na własną rękę⁸. Na sejmiku

Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale, red. V. Constantinov, Chișinău 2012, s. 78–95.

⁵ B. Staręgowski, *W służbie województwom wielkopolskim i Rzeczypospolitej. Okoliczności sformowania i działalność pułku Bogusława Leszczyńskiego w latach 1648–1649*, „Res Historica” 2017, t. 44, s. 33–61.

⁶ M. Nagielski, *Z problematyki wyznaniowej armii Rzeczypospolitej połowy XVII wieku* [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczyk, A. Link-Lenczowski, M. Markiewicz, Kraków 2004, s. 99–118.

⁷ M. Wagner, *Podoficerowie armii koronnej w drugiej połowie XVII w.*, SMHW 1992, t. 34, s. 67–99.

⁸ Biblioteka XX. Czartoryskich (dalej: B. Czart.), Korespondencja Jana Leszczyńskiego, sygn. 384, List Andrzeja Leszczyńskiego do Jana Leszczyńskiego, Goślina 23 IV 1655 r.,

w Środzie 28 kwietnia 1655 r. podjęto decyzję o sformowaniu oddziałów piechoty łanowej i zwołaniu pospolitego ruszenia⁹. Niestety, środki te okazały się niewystarczające i, po zaciętej – acz krótkiej – obronie pasów nadnoteckich, strona polska podpisała kapitulację pod Ujściem¹⁰. Nie wszyscy zaakceptowali ten fakt, tym bardziej, że dość szybko najeźdźcy pokazali się od najgorszej strony, rozpoczynając na szeroką skalę politykę wyzysku i rabunku ludności Wielkopolski¹¹. Okrucieństwa i bezduszość okupantów, w szczególności wobec Kościoła katolickiego, były powodem zainicjowania działań partyzanckich, kierowanych przez starostę babimojskiego Krzysztofa Żegockiego i wojskiego ostrzeszowskiego Stanisława Kuleszę, a następnie doprowadziły do zawiązania się konfederacji we Wrocławiu

s. 214–217; List [Jana Leszczyńskiego] do Bogusława Leszczyńskiego, Śmigiel 23 IV 1655 r., s. 218–219; A. Kamiński, *Kulisy kapitulacji wielkopolskiego pospolitego ruszenia pod Ujściem w 1655 roku*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” (dalej: Klio) 2017, t. 43, z. 4, s. 52; L. Kubala, *Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656*, Lwów–Warszawa–Poznań 1917, s. 33–35; A. Sajkowski, *Krzysztof Opaliński. Wojewoda poznański*, Poznań 1960, s. 220; S. Ochmann-Staniszevska, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo–doktryna–praktyka*, t. 1, Wrocław 2000, s. 233–234.

⁹ B. Czart., *Lauda sejmikowe średzkie i poznańskie z lat 1601–1673*. Kopiarz oblat z grodu poznańskiego, sygn. 1774, Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Środa 28 IV 1655 r., s. 281–291.

¹⁰ B. Czart., *Akta panowania Jana Kazimierza* (dalej: AJK), sygn. 148, List pewnego zanego obywatela korony, który o intrygach Radziejowskiego donosi, b.m. 22 VII 1655 r., s. 270–275; Pakta ujskie zawarte z Karolem Gustawem, Ujście 25 VII 1655 r., s. 399; S. Pufendorf, *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji*, oprac. W. Krawczyk, Warszawa 2013, s. 61–62; P. Гордон, *Дневник 1635–1659*, red. Д. Г. Федосов, Москва 2001, s. 26–28; L. Kubala, *Wojna szwedzka...*, s. 70–74; A. Sajkowski, *Krzysztof Opaliński...*, s. 221; A. Sajkowski, *Dwaj pamiętnikarze wielkopolscy XVII w.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” (SMDWP) 1958, t. 4, z. 2, s. 209; W. Kochowski, *Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazjana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona*, t. 1, wyd. E. Raczyński, Poznań 1859, s. 210–211; J. Wimmer, *Polska–Szwecja. Konflikty zbrojne w XVI–XVIII w.*, Oświęcim 2013, s. 96–97; D. Kupisz, *Wyprawy żołnierza łanowego w Koronie w czasach Jana Kazimierza*, Warszawa 2018, s. 159–160; J. Wiślocki, *Walka z najazdem szwedzkim w Wielkopolsce 1655–1656*, SMDWP 1956, t. 2, z. 2, s. 55.

¹¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: AP w Poznaniu), Akta Braci Czeskich (dalej: ABCz.), Onianorum Collectaneorum (dalej: OC), sygn. 2649, O szwedzkich z królem JMcią i koroną polską postępkach i dalszych zamysłach informacja, b.m. 1656 r., s. 65–67; B. Baranowski, Z. Libiszowska, *Walka narodu polskiego z najazdem szwedzkim*, Warszawa 1952, s. 26–27; Z. Libiszowska, *Kalisz w dobie najazdu szwedzkiego (1655–1660)* [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, t. 1, red. A. Gieysztor, Kalisz 1960, s. 253; K. Kossarzecki, *Wielkopolska (wraz z województwami łączyckim i sieradzkiem) i Kujawy* [w:] M. Nagielski et al., *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660*, Warszawa 2015, s. 101; M. Nagielski, *Rozdrażewski Jakub Hieronim*, „Polski Słownik Biograficzny” (PSB) (Wrocław–Warszawa–Kraków) 1989–91, t. 32, s. 369.

w 1656 r.¹² i rozpoczęcia na szeroką skalę działań zbrojnych pod dowództwem pułkownika generalnego Jana Piotra Opalińskiego¹³. Lokalni przywódcy, podporządkowani Opalińskiemu, z sukcesami prowadzili działania zbrojne. Formalna reorganizacja ich sił nastąpiła dopiero na przełomie września i października 1656 r., kiedy to szlachta wielkopolska, biorąca udział w oblężeniu Kalisza, odbyła po długiej przerwie sejmiki i zadecydowała o zorganizowaniu wyprawy *in vim*¹⁴ pospolitego ruszenia, która miała ruszyć na teren Marchii Brandenburskiej¹⁵. Oprócz tego zdecydowano o sformowaniu pieszej wyprawy łanowej, która miała obsadzić zdobyte zamki i miasta. Piechurów z muszkietami miały dostarczyć same miasta – zależnie od kategorii podatkowej, powinny one wystawić piechurów z 10, 15 i z 25 domów, a posiadający dodatkowo grunty uprawne jednego piechura od każdych 15 łanów. Wsie królewskie i szlacheckie miały wystawić jednego żołnierza z 15 łanów oraz 30 tys. złotych zapisanych na dobrach, a ziemie duchowieństwa jednego piechura z jednej wsi. Piechota miała być zorganizowana trybem niemieckim, a na jej czele jako pułkowników powołano starostę konińskiego Jana Opalińskiego i starostę inowłodzkiego Zygmunta Działyńskiego¹⁶. Warto wspomnieć o tej wyprawie, gdyż niektórzy żołnierze później zasilili pułk B. Leszczyńskiego. Na kolejnych sesjach sejmiku w 1657 r. utrzymano piechotę łanową, jak również – na bazie pospolitego ruszenia – stworzono konną wyprawę, która dołączyła do operacji wojskowych

¹² Zawarcie konfederacji we Wrocławiu, a nie w innym mieście, było wymuszone okolicznościami związanymi z działaniami wojennymi. Oba województwa znajdowały się pod okupacją szwedzką, więc konieczne było zawiązanie konfederacji poza granicami państwa. Najlepszym do tego miejscem wydawał się Śląsk, do którego wyemigrowała duża część szlachty wielkopolskiej i na terenie, którego istniały silne ośrodki opozycyjne i partyzantkie. Wrocław był z kolei jednym z większych miast na jego obszarze, więc wybranie go na miejsce zawiązania konfederacji wydaje się oczywiste.

¹³ W. Kochowski, *Lata potopu 1655–1657*, oprac. L. Kukulski, J. Krzyżanowski, A. Kersten, Warszawa 1966 s. 162–163; L. Wierzbicki, *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*, Lublin 2011, s. 64; S. Herbst, *Wojna obronna 1655–1660* [w:] *Polska w okresie drugiej wojny północnej (1655–1660)*, t. 2, red. K. Lepszy, A. Przyboś, Warszawa 1957, s. 66–67; W. Sauter, *Krzysztof Żegocki pierwszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673*, Poznań 1981, s. 41–94.

¹⁴ Wyprawa *in vim* oznacza wyprawę z pospolitego ruszenia. Zwrot ten określa odmienny charakter organizacji pospolitaków, którzy zamiast osobistego stawiennictwa mogli wystawiać poczty konne, o wielkości określonej w uchwale. W ten sposób pospolite ruszenie nabierało pewnych cech wypraw pomiarowych, gdzie z określonej miary ziemi wystawiano zbrojnych.

¹⁵ W. Czaplński, *Wyprawa Wielkopolan na Nową Marchię w 1656 r. i układ w Sulęcinie*, „Roczniki Historyczne” 1957, t. 23, s. 259–279.

¹⁶ AP w Poznaniu, ABCz., OC, sygn. 2649, Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Kalisz 19 IX 1656 r., s. 82–84; Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Kalisz 7 X 1656 r., s. 87–92; D. Kupisz, *Wyprawy żołnierza łanowego...*, s. 200–201.

prowadzonych przez Stefana Czarnieckiego na terenie Marchii Brandenburskiej i Pomorza Zachodniego¹⁷. W 1658 r. nastąpiły zasadnicze zmiany. Siły wielkopolskie podzielono na dwie główne części: jazda wielkopolska pod dowództwem Jana Piotra Opalińskiego przeszła na żołd państwowy i wzięła udział w wyprawie z Czarnieckim do Danii¹⁸, natomiast piechota została zagospodarowana przez Bogusława Leszczyńskiego i wojewodę kaliskiego Andrzeja Karola Grudzińskiego¹⁹. Obaj utworzyli dwa regimenty, które miały dołączyć do oddziałów Jerzego Sebastiana Lubomirskiego, biorących udział w oblężeniu i odbiciu Torunia z rąk szwedzkich²⁰.

Charakter i struktura regimentu

Formowanie regimentu rozpoczęło się już w pierwszym kwartale 1658 r., a w kwietniu tego roku osiągnął on zakładaną liczebność²¹. Początkowo funkcjonował on na zasadach prywatnych, a za jego finansowanie odpowiedzialny był dowodzący oddziałem. Teoretycznie utrzymanie spoczywało na barkach szefa regimentu, w tym przypadku Bogusława Leszczyńskiego, jednak z załączonych dokumentów dowiadujemy się, że początkowo opłacał go podpułkownik Krzysztof Unrug. Leszczyński w asygnacji gwarantował zwrot wszystkich poniesionych kosztów podpułkownikowi, natomiast w październiku dodatkowo wypłatę w wysokości 17 tys. złotych polskich przez poborcę Zygmunta Twardowskiego²². O zaprowiantowanie powstającego

¹⁷ AP w Poznaniu, Księgi grodzkie kaliskie (dalej: KGrKal), sygn. 280, Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Środa 19 I 1657 r., k. 1–5v; Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Pyzdry 14 III 1657 r., k. 58–62v; Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Kalisz 30 IV 1657 r., k. 173–175v; W. Czaplinski, *Wyprawa Czarnieckiego na Pomorze w r. 1657*, „Roczniki Historyczne” 1949, t. 18, s. 136–147; A. Sajkowski, *Dwaj pamiętnikarze...*, s. 211; D. Kupisz, *Wyprawy żołnierza lanowego...*, s. 212–213.

¹⁸ B. Czart., AJK, sygn. 151, List JKM do Krzysztofa Grzymułtowskiego, Warszawa 12 III 1658 r., s. 127; W. Kochowski, *Historia...*, t. 1, s. 337–338, 363–364.

¹⁹ AP w Poznaniu, Księgi grodzkie poznańskie (dalej: KGrP), sygn. 733, Uniwersał JKM do wojska koronnego i cudzoziemskiego, Boguniew 20 V 1658 r., k. 167; Uniwersał JKM do obywateli starostw konińskiego, kolskiego, pyzdrowskiego i opactwa wągrowieckiego, Boguniew 20 V 1658 r., k. 167v–168.

²⁰ T. Nowak, *Oblężenie Torunia w roku 1658*, Toruń 1936, s. 9–10; J. Wimmer, *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978, s. 235.

²¹ J. Wimmer, *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1655–1660*, SMHW 1958, t. 4, s. 526–527.

²² AP w Poznaniu, Księgi grodzkie pyzdrowskie, sygn. 86, Asygnacja pułkownika Bogusława Leszczyńskiego dla podpułkownika Krzysztofa Unruga, Toruń 30 X 1658 r., k. 84; D. Kupisz, *Wyprawy żołnierza lanowego...*, s. 214.

oddziału prosił już w 1657 r. Krzysztofa Grzymułtowskiego²³. Senatorowie i urzędnicy obecni przy boku królewskim zadeklarowali, że wszystkie pieniądze, które zostały wydane na sformowanie wspomnianego regimentu przez Unruga, zostaną mu zwrócone ze skarbu koronnego, co potwierdzały słowa: „Tak i my aby ten bezpieczniejszy tego był zgodnie wszyscy idąc za wolą JKM dajemy mu tę *assecuratią* naszą upewniając go, że mu te pieniądze, które na zaciąg pomienionej piechoty wyda [...], całe ze skarbu koronnego według regestrów popisowych oddane i powrócone będą [...]”²⁴.

Regimenty cudzoziemskie miały określoną strukturę. Najwyższa władza ulokowana była w sztabie; w jego skład wchodził pułkownik zwany oberszterem, jego zastępca w osobie podpułkownika, kapitana lejtnanta lub majora oraz pozostałych funkcyjnych odpowiedzialnych za właściwe funkcjonowanie oddziału, czyli kwatremistrza, sekretarza, kapelana, wachmistrza, felczera oraz profosa. Oprócz tego do sztabu włączano muzykantów – doboszów i trębaczy stanowiących kapelę pułkową oraz dowódców taborów wojskowych²⁵. W przypadku analizowanego regimentu występuje pułkownik, którym był Bogusław Leszczyński, piastujący swoje stanowisko jedynie nominalnie, oraz jego zastępca – faktycznie dowodzący – podpułkownik Krzysztof Unrug i kapitanowie poszczególnych kompanii. Zjawisko tzw. „przedsiębiorców wojskowych” opisał Bohdan Baranowski, który na przykładzie Bogusława Radziwiłła pokazywał, że takie zabiegi mogły przynosić nie tylko znaczne zyski, ale również wzmacniały prestiż danego magnata²⁶. Za takiego niewątpliwie był uważany B. Leszczyński, ale jego

²³ B. Czart., Akta za Jana Kazimierza 1648–1668, sygn. 400, List Bogusława Leszczyńskiego do Krzysztofa Grzymułtowskiego, Kraków 4 VIII 1657 r., s. 223–224.

²⁴ AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, Uniwersał senatorów i dygnitarzy będących przy królu, b.m. 17 XII 1657 r., k. 9–9v.

²⁵ J. Tarnowski, *Consilium rationis bellicae* [w:] *Dzieła Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858, s. 9; M. Plewczyński, *Naczelne dowództwo armii koronnej w latach 1501–1572*, SMHW 1991, t. 34, s. 64–65; K. Górski, *Historia piechoty polskiej*, Kraków 1893, s. 43–44; *Encyklopedia wojskowa*, t. 6, red. O. Laskowski, Warszawa 1937, s. 753, 756; M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Londyn 1949, s. 99–100; J. Wimmer, *Wojsko polskie w latach 1648–1699* [w:] *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. 2, red. J. Sikorski, Warszawa 1966, s. 49–52. O ile role kwatremistrza, pisarza, felczera czy kapelana są oczywiście znane, o tyle wyjaśnienia wymaga funkcja wachmistrza i profosa. Ten pierwszy odpowiadał za wystawienie wart podczas postoju regimentu, natomiast drugi był dowódcą zandarmerii pułkowej, opisanym przez J. Tarnowskiego w *Consilium rationis bellicae* jako ten: „Któryby swego urzędu pilen był, któremu też potrzeba chować kilkadziesiąt koni, aby bezpieczeństwo dróg około wojska strzegł, a bronił, aby przekazano tym, co żywność za wojskiem wieźli”.

²⁶ B. Baranowski, *Organizacja regularnego wojska polskiego w latach 1655–1660*, SMHW 1956, t. 2, s. 214.

zachowanie w początkowym okresie „potopu” znacznie nadwyreżyło opinię o nim, dlatego też potrzebował możliwości chociaż częściowej rehabilitacji.

Warto pokrótce przybliżyć sylwetki obu dowódców. Bogusław Leszczyński (ur. 1612 – zm. 1659), syn Rafała wojewody bełskiego i Anny Radziwińskiej, był osobą niewątpliwie bardzo zamożną i wpływową w Wielkopolsce. Dziedziczył Leszno i Radzymin, dokupił Ostrów, Zaborowo i Śmigiel oraz kilkanaście wsi. Bardzo aktywnie działał na forum lokalnym, obejmując nawet urząd starosty generalnego wielkopolskiego, czyli osoby odpowiedzialnej za bezpieczeństwo podległego sobie terytorium. Oprócz tego został również mianowany podskarbis wielkim koronnym. Jego działalność na tej niwie nie przysporzyła mu wielu zwolenników. Postać o niejednoznacznej opinii, z jednej strony obdarzona zmysłem politycznym, z drugiej dostosowująca się koniunkturalnie do zmieniającej się sytuacji. Krytykowano go za tchórzostwo, chciwość i dbanie wyłącznie o własny interes. Doświadczenia wojskowe nie posiadał, choć sejmik bardzo często powierzał mu funkcję pułkownika własnych zaciągów, mianując go nawet pułkownikiem generalnym w 1649 r. Jednak w większości przypadków Leszczyński nie brał bezpośredniego udziału w walce, a dowodził jedynie nominalnie, zarówno w zaciągach państwowych, samorządowych, jak i prywatnych. W jego imieniu władzę wojskową sprawowali powołani do tego odpowiedni ludzie, posiadający stosowne kompetencje²⁷. Pewnie dlatego też jego podpułkownikiem został Krzysztof Unrug. Ten w przeciwieństwie do swojego dowódcy posiadał pewne doświadczenia wojskowe. W okresie powstania Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie dowodził on chorągwiami arkebuzerskimi i rajtarskimi, walcząc pod Piławcami, Zbarażem i w innych kampaniach prowadzonych w tym czasie przez Rzeczypospolitą. W okresie „potopu” przez pewien okres służył Szwedom, by następnie od nich odstąpić i wrócić na służbę króla polskiego. Również o jego osobie krążyły nieprzychylnie opinie, jednak w przeciwieństwie do Leszczyńskiego aktywnie uczestniczył w działaniach zbrojnych²⁸. To on w jego imieniu faktycznie dowodził całym regimentem.

²⁷ M. Jemiołowski, *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dzięgielewski, Warszawa 2000, s. 70, 105–106, 171; *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983, s. 413–414; W. Dworzaczek, *Leszczyński Bogusław*, PSB (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk) 1972, t. 17, s. 107–108; *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 212; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski *et al.*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 179; B. Staręgowski, *W służbie województw...*, s. 49.

²⁸ M. Wagner, *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 2, Oświęcim 2014, s. 238–239; L. Białkowski, *Szkice z życia wielkopolski w siedemnastym wieku*, Poznań 1925, s. 100–101.

Oprócz głównego dowództwa całego oddziału istotną rolę w procesie dowodzenia odgrywali oficerowie i personel z poszczególnych sztabów kompanijnych. Cały regiment w początkowych założeniach miał liczyć 400 żołnierzy, podzielonych na cztery kompanie. Jego popis odbył się 23 maja 1658 r. pod Poznaniem²⁹. Z analizy osobowej regimentu możemy zauważyć, że niektórzy żołnierze pochodzili z wyprawy łanowej uchwalonej w *laudum* 7 października 1656 r., która miała obsadzić odbite w trakcie działań zbrojnych twierdze. Co prawda nie zachowała się większość rejestrów popisowych z tej wyprawy, natomiast w tym przedstawiającym żołnierzy znajdujących się na prezydium kaliskim odnajdujemy nazwiska, które pojawiają się również w składzie regimentu Leszczyńskiego³⁰. W ten sposób możemy wnioskować, że przynajmniej część tych żołnierzy posiadała wcześniejsze doświadczenia wojskowe i werbowana była z niegdysiejszych żołnierzy łanowych. Regiment początkowo składał się z czterech kompanii. W sierpniu Bogusław Leszczyński otrzymał od króla list przypowiedni na dodatkową kompanię liczącą 100 piechurów „trybem niemieckim ćwiczoną z porządnym rynsztunkiem”, powiększając tym samym regiment o piątą kompanię, a jego liczebność do 500 piechurów³¹. Dowództwo nad kompaniami sprawowali podpułkownik Krzysztof Unrug, kapitanowie Herman Adolf Mięszicki³² i Andrzej Drohojewski³³, a czwarta była podporządkowana bezpośrednio pułkownikowi. O piątej kompanii nie wiemy nic. Być może jej kapitanem był Teodor Lichaczewski, o którym będzie mowa w dalszej części tekstu.

²⁹ Data popisu została przedstawiona choćby w rejestrze popisowym kompanii podpułkownika Unruga; zob. AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 10v.

³⁰ Można wymienić następujących żołnierzy: Wojciecha Piotrowskiego, Bartosza Roszowskiego, Błażeja Kamińskiego, Józefa Kowalskiego, Piotra Jankowskiego, Jana Rozdrażewskiego, Kacpra Braimskiego i Walentego Borkowskiego. Jankowski, Rozdrażewski i Borkowski zostali nawet gefreiterami w kompaniach regimentu Leszczyńskiego; zob. AP w Poznaniu, KGrKal, sygn. 280, Rolla piechoty kaliskiej na założde miasta Kalisza [oblata], Kalisz 3 II 1657 r., k. 10–11v.

³¹ AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, List przypowiedni JKM dla Bogusława Leszczyńskiego, Warszawa 26 VIII 1658 r., k. 197–198.

³² Herman Adolf Mięszicki pochodził z ewangelickiej rodziny szlacheckiej pochodzenia niemieckiego, zamieszkałej na terytorium województwa kaliskiego. Jego brat Johan służył w regimencie piechoty generała Ernesta Magnusa Grotthauza. Mięszicki otrzymał indygenat w 1662 r. za zasługi wojenne, służąc w regimencie Bogusława, a następnie jego stryja Jana (zob. M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. 1, Oświęcim 2013, s. 191).

³³ Andrzej Drohojewski, być może Drohojowski, hr. Korczak, pochodził ze średniej szlachty zamieszkałej w województwach ruskim, podolskim, lubelskim i na Podlasiu. Związki z Wielkopolską miał za pośrednictwem matki Zofii Przyjemskiej. Posiadał dwóch braci, Stefana, majora piechoty, i Władysława, oraz dwie siostry, Annę i Katarzynę (zob. *ibidem*, s. 71).

W skład wszystkich sztabów kompanijnych, oprócz dowódcy kompanii w osobie podpułkownika lub kapitana, wchodził także porucznik, sierżanci, pisarze kompanijni, furierzy, chorążowie i zbrojmistrzowie. W kompanii pułkownika B. Leszczyńskiego dowództwo sprawował porucznik Piotr de Wal. We wszystkich pojawiają się także furierszycy, czyli żołnierze podlegli furierowi i odpowiedzialni za zdobywanie zaopatrzenia, ale liczba ich w zależności od kompanii była różna. W tych dowodzonych przez Mięśickiego, Unruga i pułkowniczej ich liczba waha się od 6 do 7, a jedynie u Drohojewskiego występuje tylko jedna osoba pełniąca tę funkcję. Podobnie jest z doboszami, którzy występują w kompaniach Mięśickiego, Unruga i pułkowniczej. W dowodzonej przez Drohojewskiego brak jest takich osób. U Unruga znajdował się również piszczyk (muzykant grający na piszczałce). Natomiast co się tyczy innych istotnych różnic, funkcja podchorążego nie występuje jedynie w kompanii Unruga. W jej składzie brakuje także kaprali, którzy pojawiają się w innych, a w dowodzonej przez Drohojewskiego kaprale zastąpili dwóch gefreitrów³⁴.

Jeśli chodzi o rodzaj rot pieszych w kompaniach, możemy zauważyć, że były one zarówno mieszane, jak i jednolite. Mamy zatem taką, która składała się tylko z muszkietierów (Mięśickiego), jak i te złożone z muszkietierów i pikinierów (Drohojewskiego, Unruga, pułkownicza). Stosunek pikinierów względem muszkietierów wynosił 123:191, czyli na 1 pikiniera przypadało 1,6 muszkietera (na podstawie stanów czterech kompanii). Takie proporcje nie dziwią, z uwagi na to, iż w jednostkach pieszych pikinierzy stanowili ochronę dla strzelców, którzy z kolei zapewniali główną siłę uderzeniową zgrupowaniu. Możliwe, że te proporcje uległyby zmianie, gdyby chodziło o walkę w polu i osłanianie strzelców przed jazdą, jednak regiment miał brać udział w oblężeniu. Muszkietrzy zapewniali wtedy osłonę ogniową szturmującym, robiącym podkopy i wspinającym się na drabiny, toteż byli potrzebni w znacznej ilości. W przypadku kompanii która trafić miała na załogę miasta, 100% jej składu stanowili muszkietrzy.

Na czele rot stali gefreitrzy, czyli weterani odpowiedzialni za szkolenie rekrutów i dyscyplinę wojskową. Najliczniejsza była kompania Mięśickiego, licząca 14 rot muszkieterskich i 84 piechurów³⁵. Zaraz po niej znajdowała się ta dowodzona przez Andrzeja Drohojewskiego, złożona z 10 rot

³⁴ AP w Poznaniu, KGGrP, sygn. 734, Rejestr kompanii Adolfa Hermana Mięśickiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 9v; Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 10v–11; Rejestr kompanii Andrzeja Drohojewskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 11v–12; Rejestr kompanii pułkowniczej Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 13, 14–14v.

³⁵ *Ibidem*, Rejestr kompanii Adolfa Hermana Mięśickiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 10–10v.

muszkieterskich i 4 pikinierskich, licząca 83 piechurów³⁶. Kompania Unruga liczyła 4 roty muszkieterskie i 9 rot pikinierskich, w których znajdowało się w sumie 76 żołnierzy³⁷, a pułkownicza 4 roty muszkieterskie i 8 rot pikinierskich, licząc 71 żołnierzy³⁸. Przeważająca liczba rot liczyła 6 żołnierzy, jedynie w 4 przypadkach mamy do czynienia z 5 piechurami w rocie. Pod tym względem pułk nie różnił się w istotny sposób od innych tego typu występujących w armii koronnej. Jak już wspomniano, w sierpniu regiment powiększył się do 500 osób, a w 1659 r. jego stan liczebny osiągnął 890 porcji³⁹. Niestety, nie zachowały się wszystkie rolle popisowe, toteż nie wiadomo czy po powiększeniu stanu liczbowego utworzono nowe kompanie, czy po prostu zwiększono liczebność już istniejących. Wiemy natomiast, że jedna z kompanii z pułku Leszczyńskiego została oddelegowana do garnizonu Kalisza pod komendę Walerianowi Podleskiemu. Z jej popisu odbytego 23 czerwca 1659 r. dowiadujemy się, że na jej czele stanął porucznik Jan Michał Cigler a sztab kompanijny był podobny do innych w tym regimencie za wyjątkiem zbrojmistrza, który w kompanii nie występował. Nawet liczba żołnierzy i charakter rot były identyczne jak w przypadku pododdziału Adolfa Mięścickiego⁴⁰. Wśród rot popisowych odnajdujemy jeszcze jeden rejestr kompanii z pułku Bogusława Leszczyńskiego. Nie wiemy jednak, kiedy miał miejsce jej popis ani w jakim okresie właściwie funkcjonowała. Wygląda na to, że była to kolejna kompania pułkownicza, na której czele stał porucznik Paweł Bielecki. Sztab kompanijny składał się zaledwie z 3 osób, do których poza porucznikiem należał sierżant i kapral. Sam oddział składał się z 9 rot muszkieterskich liczących 53 muszkietarów, co ciekawe, bez gefreitrów i aż z 11 furierszycami⁴¹.

Skład społeczno-narodowościowy

Jedną z istotnych cech charakterystycznych dla przytaczanych rejestrów były informacje dotyczące wyznania, miejsca zamieszkania czy stanu społecznego

³⁶ *Ibidem*, Rejestr kompanii Andrzeja Drohojewskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 12–12v.

³⁷ *Ibidem*, Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 11–11v.

³⁸ *Ibidem*, Rejestr kompanii pułkowniczey Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 13–14.

³⁹ J. Wimmer, *Materiały... 1655–1660...*, s. 526–527.

⁴⁰ AP w Poznaniu, KGpP, sygn. 735, Rolla popisowa kompanii komendanta Poznania Waleriana Podleskiego w regimencie Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 27 VI 1659 r., k. 108–109.

⁴¹ *Ibidem*, Rejestr popisowy kompanii Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 112v–113.

członków sztabów kompanijnych. Wspomniany regiment (stan na dzień popisu 23 maja 1658 r.) był pod tym względem obiektem badań zarówno Nagielskiego, jak i Wagnera. Według Nagielskiego 9 spośród 11 wyższych oficerów (od chorążego do kapitana) to Polacy⁴². Pozostali dwaj to oficerowie pochodzenia francuskiego – chorąży Jan Dupart i porucznik Piotr de Wal. Zastanawiające jest natomiast klasyfikowanie pochodzenia Hermana Mięścickiego, który dopiero w 1662 r. otrzymał indygenat⁴³. Podobnie jest w przypadku Krzysztofa Unruga i Jerzego Webera. Oczywiście była to szlachta polska, aczkolwiek indygenowana⁴⁴. Mamy zatem bezsprzecznie 6 Polaków, 3 Polaków indygenowanych i 2 obcokrajowców.

W korpusie podoficerskim liczącym według Wagnera 24 osoby, wyliczenia profesora wskazują, że 87,5% stanowili Polacy a pozostałe 12,5% cudzoziemcy⁴⁵. Autor niniejszego artykułu pozwolił sobie przeprowadzić własne wyliczenia dotyczące wszystkich osób wchodzących w skład sztabów kompanijnych. W takim układzie mamy 32 osoby, z czego 2 doboszy i 1 muzykant nie zostali wymienieni z imienia i nazwiska. Z tego grona 23 nosiło polskie nazwiska, a 8 nazwiska sklasyfikowane jako cudzoziemskie, z czego u kilku mamy wskazaną konkretną narodowość: kapral Hans Wilhelm – Czech, zbromistrz Lorenz Blum – Duńczyk, Marcin z Lansberka – Niemiec. Oprócz tych trzech osób mamy również z niemiecką brzmiące nazwiska sierżanta Jan Zeidla, pisarza Gotfryda Zelena, kaprała Marcina Hempla, doboszy Michała Szmita i Hansa Obarcha⁴⁶.

W grupie gefreitrów liczącej 51 żołnierzy aż 43 (84%) to posiadacze polskich nazwisk, zaś 8 (16%) – nazwisk obcych⁴⁷. Natomiast w grupie furierszczyków aż 19 (95%) z 20 nosiło polskie nazwiska. Jedyne wyjątki stanowi

⁴² M. Nagielski, *Z problematyki...*, s. 107.

⁴³ M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 191.

⁴⁴ Zarówno Unrug (1613), jak i Weber (1590) otrzymali indygenat przed rozpoczęciem służby w regimencie. Byli to jednak członkowie rodzin szlacheckich pochodzenia niemieckiego (zob. *Spis nazwisk szlachty polskiej*, wyd. J. Sewer, Lwów 1887, s. 476, 484).

⁴⁵ M. Wagner, *Podoficerowie...*, s. 91.

⁴⁶ AP w Poznaniu, KGGrP, sygn. 734, Rejestr kompanii Adolfa Hermana Mięścickiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 9v; Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 10v–11; Rejestr kompanii Andrzeja Drohojewskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 11v–12; Rejestr kompanii pułkowniczej Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 13, 14–14v.

⁴⁷ *Ibidem*, Rejestr kompanii Adolfa Hermana Mięścickiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 10–10v; Rejestr kompanii Andrzeja Drohojewskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 11–11v; Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 12–12v; Rejestr kompanii pułkowniczej Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 13–14.

Ertman Faiser⁴⁸. Jeśli chodzi o szeregowych, jest to grupa, w której najtrudniej zidentyfikować pochodzenie danego człowieka. Według Wagnera średnio 95% stanu osobowego to Polacy⁴⁹. Przedstawione zestawienia dobrze obrazują pewną prawidłowość, a mianowicie, że pomimo niemieckiego charakteru piechoty służyli w niej głównie Polacy i to zarówno jako oficerowie, jak też podoficerowie i szeregowi. Nagielski wskazuje na jeszcze jedną ciekawą rzecz, a mianowicie, że nazwisko nie przesądzało o narodowości. W przytłaczającej większości żołnierze zasilający kompanie czy chorągwie piechoty byli pochodzenia plebejskiego. Często cudzoziemscy chłopci przybierali polskie końcówki nazwisk, chcąc zatuszować narodowość lub uciec przed jurysdykcją szlachecką. Inna sprawa, że rolle popisowe sporządzali Niemcy lub mieszkańcy Pomorza, gdzie polskie imiona i nazwiska zapisywano po niemiecku, co również wpływa na proces identyfikacji pochodzenia narodowego⁵⁰. Dlatego ważne jest, by do takich założeń podchodzić z pewnym dystansem i świadomością możliwości popełnienia błędu.

Jeśli chodzi o pochodzenie społeczne, to sytuacja przedstawiała się następująco: w korpusie oficerów aż 9 osób to szlachta rdzennie polska i indygenowana, a pozostałe dwie to szlachta zagraniczna. Ciekawy jest też fakt, na który zwrócił uwagę Nagielski, że spośród całej grupy oficerów wszyscy są przedstawicielami stanu szlacheckiego. Nie sposób nie zgodzić się zatem z opinią profesora, że szlachta stopniowo odrzucała stereotyp służby w piechocie jako mało prestiżowej, a wpływ na zmianę tego stanu rzeczy miała trudna sytuacja Rzeczypospolitej⁵¹. Inaczej sytuacja przedstawiała się wśród podoficerów, gdzie jedynie sierżant Andrzej Grabski mógł pochwalić się szlachecką proveniencją, a w grupie furierszyców był to tylko Sebastian Piotrowski. Co do pochodzenia rekrutów, to były to w znacznej mierze osoby stanu plebejskiego, choć niektóre nazwiska można byłoby uznać za szlacheckie⁵².

W zakresie wyznania możemy zauważyć również ciekawe prawidłowości. W korpusie oficerskim 6 żołnierzy było wyznania ewangelickiego, a 4 katolickiego. Jedynie w przypadku Andrzeja Drohojewskiego nie ma pewności

⁴⁸ *Ibidem*, Rejestr kompanii Adolfa Hermana Mięszickiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 10v; Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 11v; Rejestr kompanii Andrzeja Drohojewskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 12; Rejestr kompanii pułkownika Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 14–14v.

⁴⁹ M. Wagner, *Podoficerowie...*, s. 90.

⁵⁰ M. Nagielski, *Społeczny i narodowy skład gwardii królewskiej za dwóch ostatnich Wazów (1632–1668)*, SMHW 1988, t. 30, s. 78.

⁵¹ *Ibidem*, s. 81; *idem*, *Z problematyki...*, s. 107.

⁵² M. Wagner, *Podoficerowie...*, s. 91.

co do konfesji⁵³. W korpusie podoficerskim liczącym 32 podoficerów mamy następujące liczby: 6 ewangelików, 9 katolików, 2 prawosławnych i 14 osób, których wyznania nie udało się ustalić⁵⁴. Zarówno Nagielski, jak i Wagner zgodnie twierdzą, że tak duży udział wyznawców kościoła ewangelickiego związany był z tym, że na terenie Wielkopolski i Pomorza Zachodniego występował największy odsetek ludzi takiego wyznania w porównaniu z innymi częściami kraju, a pomimo niechętnego nastawienia wobec innowierców tolerowano ich obecność ze względu na potrzeby toczących się działań zbrojnych⁵⁵.

Udział regimentu w działaniach zbrojnych

Tak jak już wcześniej wspomniano, oba regimenty skierowano do oddziałów Jerzego Sebastiana Lubomirskiego, które rozpoczęły oblężenie Torunia. Blokadę miasta rozpoczęto już na jesieni 1657 r. W okresie zimowym czynił to regimentarz Stefan Czarniecki i pisarz polny koronny, pułkownik Jan Fryderyk Sapieha, który powrócił na stronę polską⁵⁶. Według ustaleń z dowództwem posiłków austriackich zdecydowano, że jazda polska miała blokować Toruń na prawym brzegu Wisły, a na lewym Austriacy mieli wznieść szańce przeciwko wycieczkom załogi z miasta⁵⁷. Toruń miał bardzo silne fortyfikacje w postaci ośmiu potężnych bastionów, połączonych grubym murem złączonym z głęboką fosą i siecią umocnień w postaci murów i palisad⁵⁸. Odzyskanie twierdzy było kluczowe z uwagi na konieczność otwarcia żegluga na Wiśle oraz drogi do Prus Królewskich.

Pułk B. Leszczyńskiego dotarł w październiku 1658 r., przed regimentem Grudzińskiego. Jak podaje Tadeusz Nowak, byli to żołnierze wywodzący się w głównej mierze z chłopstwa wielkopolskiego, ale za to bitnego,

⁵³ *Ibidem*; M. Nagielski, *Spółeczny i narodowy...*, s. 82; *idem*, *Z problematyki...*, s. 107.

⁵⁴ AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, Rejestr kompanii Adolfa Hermana Mięśckiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 9v; Rejestr kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga, Poznań 23 V 1658 r., k. 10v–11; Rejestr kompanii Andrzeja Drohojewskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 11v–12; Rejestr kompanii pułkowniczej Bogusława Leszczyńskiego, Poznań 23 V 1658 r., k. 13, 14–14v.

⁵⁵ M. Nagielski, *Z problematyki...*, s. 107; M. Wagner, *Podoficerowie...*, s. 91.

⁵⁶ J. Wimmer, *Przegląd operacji 1655–1660* [w:] *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660*, red. J. Wimmer, Warszawa 1973, s. 190–191; T. Nowak, *Oblężenie Torunia...*, s. 9–10, 15; W. Kłaczewski, *Jerzy Sebastian Lubomirski*, Wrocław 2002, s. 153–156; L. Kubala, *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*, Lwów 1922, s. 67, 185.

⁵⁷ L. Kubala, *Wojny duńskie...*, s. 51.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 184.

doświadczonego i zaprawionego w boju. Ci ludzie walczyli wcześniej w ramach oddziałów partyzanckich, a następnie zasilili pieszą wyprawę łanową⁵⁹.

Starosta generalny jeszcze w trakcie trwania oblężenia wysłał jako swojego deputata kapitana Teodora Lichaczewskiego, aby ten uzupełnił stany osobowe po poległych żołnierzach oraz wylapał dezertersów. Sam Jerzy Sebastian Lubomirski udzielił zgody Lichaczewskiemu na bezwarunkowy pobór rekrutów w miastach i miasteczkach⁶⁰. Bogusław Leszczyński nie tylko zajmował się zarządzaniem własnym oddziałem, ale również sprawami, do których zobowiązywał go urząd „generała” wielkopolskiego. Z obozu wojskowego pod Toruniem wyszły dwa bardzo istotne dokumenty dotyczące postępowania ze zdemobilizowanymi żołnierzami, którzy dawali się we znaki lokalnej ludności. Starosta generalny nakazał organizować się szlachcie i zwalczać zbrojnie takich osobników. Stanowisko to potwierdził Lubomirski, który oznajmił, że całe wojsko powinno znajdować się teraz przy nim i jeśli jakieś grupy maruderów chciałyby wyludzać pieniądze lub żywność, to są zwykłymi oszustami i można ich z całą konsekwencją zwalczać⁶¹.

Tymczasem przez cały październik trwało bombardowanie miasta. W nocy z 16 na 17 listopada, po dotarciu wszystkich sił, przystąpiono do generalnego szturm. Oddziałom wojskowym przydzielono konkretne miejsca, które miały zostać zaatakowane. Jan Fryderyk Sapięha otrzymał rozkaz ataku na szósty bastion, zwany „nowym”. W składzie jego kolumny szturmowej – oprócz własnej dragonii i innych wojsk – byli piechurzy z regimentu Leszczyńskiego. W trakcie oblężenia piechota wielkopolska, zarówno ta Leszczyńskiego, jak i Grudzińskiego, szturmowała bardzo mężnie, lecz ostatecznie została wyparta z murów. Mimo tego siłom sprzymierzonym (strony polskiej i austriackiej) udało się zdobyć trzy bastiony, wobec czego rozpoczęto rokowania o poddanie miasta. Szwedzi podpisali kapitulację 23 grudnia, a 30 grudnia na warunkach honorowych opuścili Toruń⁶².

⁵⁹ T. Nowak, *Oblężenie Torunia...*, s. 67–68.

⁶⁰ AP w Poznaniu, KGrKał, sygn. 282, Atestacja Jerzego Lubomirskiego dla Teodora Lichaczewskiego, Toruń 24 XII 1658 r., s. 13b–14; Uniwersał starosty generalnego Bogusława Leszczyńskiego do administratorów miast i miasteczek, Toruń 2 XII 1658 r., s. 14–15.

⁶¹ *Ibidem*, sygn. 281, Uniwersał regimentarza Jerzego Lubomirskiego do szlachty województw poznańskiego i kaliskiego, Toruń 21 X 1658 r., k. 543–544; Uniwersał starosty generalnego Bogusława Leszczyńskiego do szlachty województw poznańskiego i kaliskiego, Toruń 20 X 1658 r., k. 544–545v; AP w Poznaniu, Księgi grodzkie kościańskie, sygn. 120, Uniwersał regimentarza Jerzego Lubomirskiego, Toruń 24 XII 1658 r., k. 15v–16.

⁶² J. Wimmer, *Przegląd operacji...*, s. 195; W. Majewski, T. Nowak, J. Teodorczyk, *Polskie tradycje wojskowe*, t. 1: *Tradycje walk obronnych z najazdami Niemców, Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów*, red. J. Sikorski, Warszawa 1990, s. 356–358; J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, wyd. 2, Oświęcim 2013, s. 115–117; *idem*, *Historia piechoty...*, s. 236–238; T. Nowak, *Oblężenie Torunia...*, s. 37, 99, 107–108, 112–113; L. Kubala, *Wojny duńskie...*, s. 189–191. T. Nowak podaje błędną liczbę 700 porcji piechoty

Po zakończeniu oblężenia pułk pozostał w służbie. Król wydał zgodę podpułkownikowi Unrugowi na uzupełnienie strat w regimencie, które ów poniósł przy wykonywaniu prac inżynierskich i kopania wałów podczas oblężenia⁶³. W 1659 r. część pułku brała udział w działaniach zbrojnych na Pomorzu wraz ze swoim dowódcą. W tym okresie Leszczyński pomaszerował w stronę Gdańska, by wesprzeć walczące tam oddziały koronne. W rejonie Człuchowa zaskoczyło go uderzenie generała Pawła Würtza. Odparcie ataku ułatwiły pochodzące jeszcze z czasów średniowiecza fortyfikacje krzyżackie, położone na półwyspie otoczonym Jeziorem Człuchowskim. Zamek osłaniało z jednej strony jezioro, a z drugiej mur, fosa i szaniec. Podejście było możliwe jedynie od strony lądu, jednak w okresie zimowym jezioro zamarzło i umożliwiało podejście również od tej strony. Atak szwedzkiego wojska odpierali żołnierze Leszczyńskiego oraz okoliczni mieszczanie i chłopcy, którzy przybyli szukać schronienia w zamku. 9 i 10 lutego 1659 r. trzykrotnie podchodzono do szturm, jednak za każdym razem czyniono to bezskutecznie. Nie chcąc marnować czasu, Szwedzi porzucili oblężenie i ruszyli w stronę Świecia⁶⁴. Z Człuchowa B. Leszczyński wysłał uniwersał do szlachty wielkopolskiej, informując ją o przemieszczaniu się wojsk Adolfa Jana i wzywając do gotowości bojowej w powiatach⁶⁵. Część żołnierzy przeznaczono też do wsparcia garnizonów miejskich (*casus* kompanii pod komendą Waleriana Podleskiego). O aktywnym udziale regimentu w działaniach świadczyć może jego zmieniająca się liczebność, która z 496 spadła do 441 w trakcie oblężenia Torunia, a następnie wzrosła do 890 w drugim kwartale 1659 r., po czym spadła do 795 w ostatnim kwartale tego roku⁶⁶. Regularnie były też pobierane pieniądze w okresie zimowym⁶⁷.

Po śmierci B. Leszczyńskiego⁶⁸ dowództwo przeszło w ręce jego stryja, wojewody poznańskiego Jana Leszczyńskiego⁶⁹, a liczebność regimentu

B. Leszczyńskiego, która w rzeczywistości wynosiła 500. Ponadto mylnie nazywa Bogusława Janem. Jan Leszczyński był podkanclerzem dopiero od 1661 r., a pułk przejął w 1660 r.

⁶³ AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, List JKM do Stefana Bojanowskiego, surogatora poznańskiego i Stefana Korzeniewskiego pisarza ziemskiego, Warszawa 23 IV 1659 r., k. 63.

⁶⁴ L. Podhorodecki, *Kampania 1659 r. w Prusach Królewskich* [w:] *Wojna polsko-szwedzka...*, s. 340.

⁶⁵ AP w Poznaniu, KGrKal, sygn. 282, Uniwersał starosty generalnego Bogusława Leszczyńskiego do szlachty województwa poznańskiego i kaliskiego, Człuchów 12 II 1659 r., s. 346–347; W. Dworzaczek, *Leszczyński Bogusław...*, s. 110.

⁶⁶ J. Wimmer, *Materiały... 1655–1660...*, s. 526–527.

⁶⁷ AP w Poznaniu, KGrKal, sygn. 282, Rachunek pieniędzy hibernianych wydanych na wojsko ze wsi Biała, b.m. 28 I 1659 r., k. 869–870.

⁶⁸ W. Dworzaczek, *Leszczyński Bogusław...*, s. 107, 110.

⁶⁹ Jan Leszczyński h. Wieniawa (ur. 1603 – zm. 1678) – kanclerz wielki koronny, wojewoda łęczycki, poznański i krakowski, starosta generalny wielkopolski. Syn Andrzeja, woj.

utrzymała się na poziomie 500 porcji. Stała liczba przez wszystkie kwartały 1660, 1661 i 1662 r. świadczyć może o tym, że pułk nie brał udziału w działaniach zbrojnych⁷⁰. W 1660 r., z uwagi na narastające niebezpieczeństwo wewnętrzne spowodowane przez zdemobilizowanych żołnierzy i grupy przestępców w Wielkopolsce, starosta generalny J. Leszczyński, udzielił pozwolenia Piotrowi Opalińskiemu na użycie w razie potrzeby żołnierzy z jego regimentu do zwalczania tych zagrożeń⁷¹. W latach 1661–1662 oddział trwał wiernie w służbie Jana Kazimierza. Dopiero z początkiem 1663 r. regiment przyłączył się do konfederacji wojskowej zwanej „Związkiem Święconym”. Na jego czele w tym okresie w imieniu J. Leszczyńskiego stał awansowany na podpułkownika Adolf Herman Mięśicki, który przejawiał opozycyjną postawę wobec dworu. Wobec takiego rozwoju spraw sąd hetmański skazał Mięśickiego oraz innych oficerów (za wyjątkiem Przyborowskiego, Dworskiego i Opalińskiego) na karę infamii, odebranie żołdu oraz konfiskatę dóbr, dając im możliwość powrotu na stronę króla w ciągu dwóch tygodni. Dodatkowo nazwiska zbuntowanych oficerów widniały na tablicy zawieszanej na szubienicy, dając jasno do zrozumienia, jaki los czeka występnych dowódców. Jednak w obliczu porozumienia z 21 lipca 1663 r. oficerowie nie zostali ukarani, a niedługo potem sam związek wojskowy został zlikwidowany⁷².

Podsumowanie

Okres „potopu” to dla Wielkopolski czas trudny. Konieczność walki ze Szwedami była przyczyną sformowania wielu oddziałów różnej proveniencji. Piechota okazała się równie skuteczna i potrzebna, co jazda, walcząc początkowo w ramach ruchu partyzanckiego, a następnie w pieszej wyprawie łanowej, zasilając garnizony zdobytych miast. W latach 1657–1658, podczas

brzesko-kujawskiego, i Zofii Opalińskiej. Brat Rafała, Przeclawa i Waclawa, stryj Bogusława. Jeden z najbardziej wpływowych polityków w Wielkopolsce i aktywny polityk I RP. Dyplomata i wysłannik w misjach poselskich, w szczególności do Szwecji. Wielokrotny poseł na sejm walny, a następnie senator. Podobnie jak Bogusław znany bardziej z działalności politycznej niż wojskowej. Właściciel kilku miast i kilkunastu wsi. Nie pozostawił po sobie potomstwa; zob. W. Czaplinski, *Leszczyński Jan*, PSB (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk) 1972, t. 17, s. 115–118.

⁷⁰ J. Wimmer, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1660–1667*, SMHW 1960, t. 6, z. 1, s. 244–245.

⁷¹ AP w Poznaniu, Księgi grodzkie nakielskie, sygn. 120, Uniwersał starosty generalnego Jana Leszczyńskiego do mieszkańców województw poznańskiego i kaliskiego, Poznań 7 VI 1660 r., k. 336–336v.

⁷² AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 701, Dekret sądu hetmańskiego hetmana Stanisława Rewery Potockiego, Lwów 23 IV 1663 r., k. 1187v–1189; M. Wagner, *Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 191; E. Janas, *Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663. Dzieje i ideologia*, Lublin 1998, s. 145, 220, 262.

operacji wojskowej Jerzego Lubomirskiego, utworzono dwa pokaźne regimenty piechoty pod dowództwem wojewody kaliskiego Andrzeja Grudzińskiego i starosty generalnego Bogusława Leszczyńskiego.

Formowany, początkowo na zasadach prywatnych, regiment B. Leszczyńskiego przeszedł następnie na żołd państwowy. Jego struktura nie różniła się zbyt wiele od innych tego typu oddziałów funkcjonujących w wojsku koronnym. Roty piesze, liczące najczęściej po 6 piechurów i prowadzone przez gefreitrów, złożone były w przeważającej mierze z polskiego chłopstwa i mieszczan a dowodzone przez oficerów polskich i zagranicznych szlacheckiego pochodzenia. Warto odnotowania jest fakt, że w rollach regimentowych sporządzający je pisarz zapisywał wyznanie, pochodzenie społeczne i miejsce zamieszkania członków sztabu kompanijnego, co umożliwiło badaczom dokładniejsze analizy pod kątem narodowościowo-społecznym. Jak zauważyli Nagielski i Wagner, służba w piechocie przestawała być ujmą dla przedstawicieli szlachty. Ta zmiana w postrzeganiu wynikała zapewne z wartości bojowej, jaką piechota pokazała w walce ze Szwedami. Po bitwie pod Ujściem, gdzie piechurzy stawili zacięty opór, pomimo braku amunicji i prochu, społeczność pochodzenia plebejskiego licznie zasilala ruch partyzancki, zyskując tym samym niezbędne doświadczenie bojowe. Przy organizowaniu wyprawy łanowej Wielkopolanie mogli zatem liczyć na doświadczonego żołnierza, podobnie jak i później dowództwa regimentów Grudzińskiego i Leszczyńskiego.

Regiment, powiększony o dodatkową kompanię, wziął udział w oblężeniu Torunia w 1658 r., kiedy to szturmował jeden z bastionów miasta. Po zdobyciu Torunia pułk w roku 1659 został znacznie powiększony i podzielony. Jego część pomaszerowała z Bogusławem Leszczyńskim na Pomorze, gdzie dalej walczyła ze Szwedami, a siłami pozostającymi w Wielkopolsce obsadzono garnizony miast. Po śmierci Bogusława dowództwo przejął jego stryj Jan. Pułk nie wykazywał większej aktywności w latach 1660–1662, kiedy to kończy się jego służba dla Rzeczypospolitej.

ANEKS

Tabela 1. Struktura kompanii kapitana Adolfa Hermana Mięszickiego wg popisu pod Poznaniem 23 V 1658 r.

(źródło: AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, k. 9v-10v)

SZTAB	
Kapitan Adolf Herman Mięszicki	Pisarz Andrzej Brzeski
Porucznik Maciej Chwałkowski	Kapral Marcin Hempel
Choraży Florian Luka	Kapral Hans Wilhelm
Sierżant Wojciech Toczyński	Dobosz Michał Szmitt
Zbrojmistrz Lorens Blum	Dobosz Jakub Janiszewski
Furier Stanisław Szadkowski	Dobosz Hans Obarch
Podchoraży Piotr Piotrowski	
MUSZKIETERZY	
Rota I	
Gefreiter Hans Greger	Sebastian Kucharski
Mateusz Kruszewski	Kazimierz Żakowski
Grzegorz Szymanowski	Marcin Faltinoski
Rota II	
Gefreiter Jakub Biakowski	Jędrzej Stroynowski
Maciej Ulanowski	Marcin Bydgoski
Jan Cieszewski	Łukasz Molewski
Rota III	
Gefreiter Piotr Plewiński	Jan Wolski
Paweł Tłukowski	Wojciech Rykrzewski
Wojciech Budzyński	Stanisław Balwirski
Rota IV	
Gefreiter Błażej Buczkowski	Jan Wierzchalski
Tomasz Długowski	Jędrzej Olekski
Antoni Strzemęcki	Wawrzyn Bylski
Rota V	
Gefreiter Hans Müller	Lorens Śmiłowski
Piotr Stanisławski	Stanisław Świerczychowski
Wojciech Gostkowski	Jakub Śmiłowski
Rota VI	
Gefreiter Gabriel Hegedeon	Wawrzyniec Janowski
Maciej Lubaski	Wojciech Żakowski
Michał Oporowski	Jan Skrzetuski
Rota VII	
Gefreiter Jakub Heder	Jan Czaski
Marcin Gerzychowski	Piotr Roskowski
Marcin Goręcki	Szymon Zieliński
Rota VIII	
Gefreiter Lorens Wielicki	Wojciech Świętkowski
Michał Jezierski	Marcin Gętkowski
Mateusz Iniechowski	Grzegorz Kaspar

Rota IX	
Gefreiter Hans Müllebrand	Wojciech Czajecki
Tomasz Wolmar	Piotr Maciek
Jan Janicki	Mateusz Janowski
Rota X	
Gefreiter Walenty Borkowski	Marcin Paczanowski
Wojciech Ziółkowski	Mateusz Ostrowski
Bieniek Marcinkowski	Jan Skrzetuski
Rota XI	
Gefreiter Jan Mazarski	Mateusz Franikowski
Walenty Piotrowski	Grzegorz Niegolewski
Marcin Nakielski	Wojciech Kłocki
Rota XII	
Gefreiter Jan Zaczyński	Walenty Szubski
Michał Śmiłowski	Jan Wróblewski
Stanisław Siezechowski	Michał Kieżuchowski
Rota XIII	
Gefreiter Wojciech Grabowski	Kazimierz Wierchowski
Paweł Buczkowski	Adam Michałowski
Wojciech Pawłowski	Jan Tłukowski
Rota XIV	
Gefreiter Jędrzej Matacki	Jan Kozacki
Błażej Kamiński	Wojciech Puławski
Jędrzej Walkowski	Marcin Krowolski
Furierszycowie	
Wojciech Gizbicki	Jan Malicki
Adam Kosmowski	Wojciech Jaroszewski
Marcin Samborski	Wojciech Ślęczkowski
Władysław Gliński	

Tabela 2. Struktura kompanii podpułkownika Krzysztofa Unruga wg opisu pod
Poznaniem 23 V 1658 r.

(źródło: AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, k. 10v–11v)

SZTAB	
Podpułkownik Krzysztof Unrug	Furier Krystian Dziembowski
Porucznik Jerzy Weber	Pisarz Gotfryd Zelen
Sierżant Jan Zeidel	Dobosz Grzegorz Baranowski
Chorąży Stefan Górzyński	Piszczek
MUSZKIETERZY	
Rota I	
Gefreiter Andrzej Drzewiński	Franciszek Przeracki
Krzysztof Pienne	Łukasz z Chomota
Jan Rosenselt	Andrzej Rosenselt

Rota II	
Gefreiter Wojciech Dębiński Mateusz Ostrowski Adam Dębiński	Jakub Złański Lorens Krygeg Paweł Szołowski
Rota III	
Gefreiter Paweł Snaiderson Wawrzyn Świdowski Jan Gonszewicz	Paweł Preise Franciszek von Ruden Marcin Carchowa
Rota IV	
Gefreiter Jakub Koszołowski Marcin Kopacki Łukasz Kozłowski	Tomasz Kiwitoluski Wojciech Drawiński Łukasz Spychalski
PIKINIERZY	
Rota V	
Gefreiter Wojciech Włodykowski Paweł Pryglowski Paweł Czerwiński	Szuber Pliński Sycen Cyrkulka Jerzy Logowiński
Rota VI	
Gefreiter Bernhard Blume Ignacy Pilski Mateusz Paczelowski	Jan Freiter Andrzej Stójkowski
Rota VII	
Gefreiter Wojciech Sieczkowski Stanisław Ozyłowski Wojciech Karakuski	Maciej Piątkowski Jan Paszkowski Wojciech Witkowski
Rota VIII	
Gefreiter Mateusz Spliwiński Wojciech Chudy Jan Kunecki	Stanisław Kowalczyk Albrecht Koszanowski Chaweros Sprych
Rota IX	
Gefreiter Hans Reber Krystian Kans Zachariasz Trepna	Tomasz Kucharski Jan Myślicki Wojciech Wysocki
Rota X	
Gefreiter Jan Pruszek Jerzy Janowski Jan Głowczyński	Jan Krakowski Marcin Howalt
Rota XI	
Gefreiter Wawrzyniec Moliarski Stanisław Kurkowski Wojciech Wysocki	Grzegorz Strzelecki Szymon Łosicki Mateusz Ołazyk

Rota XII	
Gefreiter Szymon Olchowski	Piotr Kroszowski
Mikołaj Szackowski	Grzegorz Jeziorowski
Łukasz Tuszoski	Wojciech Kozłowski
Rota XIII	
Gefreiter Grzegorz Markowski	Bartosz Dutkowski
Jan Chomicki	Piotr Pyczowski
Mateusz Tyszocki	Jędrzej Szymański
Furierszycowie	
Aleksander Czapliński	Wawrzyniec Fałkowski
Jędrzej Stalicki	Marcin Rychter
Wojciech Szczegulski	Stanisław Bąkowski

Tabela 3. Struktura kompanii kapitana Andrzeja Drohojewskiego wg popisu pod Poznaniem 23 V 1658 r.

(źródło: AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, k. 11v–12v)

SZTAB	
Kapitan Andrzej Drohojewski	Furier Jakub Piotrowski
Porucznik Maurycy Wardeński	Furierszyc Sebastian Piotrowski
Chorąży Jan Dupart	Podchorąży Wojciech Kruszelnicki
Sierżant Jan Podlesiecki	Pisarz Jan Chlebowski
Sierżant Andrzej Grabski	Kapral Jakub Grabowski
Zbrojmistrz Mikołaj Maszkowic	Kapral Wojciech Pawłowski
MUSZKIETERZY I	
Rota I	
Kapral Jakub Grabowski	Jan Kowalski
Stanisław Pawłowski	Stanisław Kosulski
Krzysztof Ostrowski	Grygier Olszowski
Rota II	
Gefreiter Marcin Jezierski	Błażej Berciowski
Mateusz Oblicki	Jan Wiśniowski
Bartosz Korycki	Paweł Kibecki
Rota III	
Gefreiter Szymon Kozłowski	Wojciech Zarembski
Walenty Żytkiewicz	Stanisław Bartoszewski
Kazimierz Balczkowski	Mateusz Skrzyppkowski
Rota IV	
Gefreiter Paweł Baranowski	Frącek Florkowski
Bartosz Piątkowski	Wojciech Wolski
Bartosz Hantyczyński	Grzegorz Cebulski

Rota V	
Gefreiter Marcin Miroszewski Grzegorz Piwkowicz Wawrzyniec Łącki	Jan Karczemuski Wojciech Mitrucki Paweł Trzebicki
PIKINIERZY	
Rota VI	
Gefreiter Jan Kostecki Paweł Kruszczyński Grzegorz Piernikowski	Jan Żmudziński Stanisław Opatowski Stanisław Wolski
Rota VII	
Gefreiter Adam Bobrkowski Andrzej Sosnowski Jakub Kapuściński	Stanisław Wiśniowski Jan Balaczowski Sebastian Torzewski
Rota VIII	
Gefreiter Wojciech Baranowski Mateusz Piekarski Józef Kowalski	Stanisław Żeleciński Mateusz Stodolski Jędrzej Karczernicki
Rota IX	
Gefreiter Stanisław Rajowski Wojciech Kozłowski Paweł Dzieciołowski	Stanisław Drysk Andrzej Tomaszewski Andrzej Kupczyński
MUSZKIETERZY II	
Rota X	
Kapral Wojciech Pawłowski Mateusz Markowski Franciszek Kozłowski	Wojciech Promiński Sebastian Młowkowski
Rota XI	
Gefreiter Jan Wojdański Stanisław Kozłowski Jędrzej Mitrucki	Paweł Gogolewski Seweryn Pikulski Jakub Karczernicki
Rota XII	
Gefreiter Adam Pierścionkowski Adam Krupski Jan Kłocki	Mateusz Bułakowski Jan Dziurek Frącek Kaszowski
Rota XIII	
Gefreiter Michał Dzikowski Stanisław Banowski Stanisław Kaczorowski	Jan Morszkowski Bartosz Cyranowski Jan Witski

Rota XIV	
Gefreiter Jan Winiarski	Banach Wojciechowski
Stanisław Jordankowski	Sebastian Tyrzyński
Piotr Baranowski	Michał Zaklikowski

Tabela 4. Struktura kompanii pułkowniczej Bogusława Leszczyńskiego wg popisu pod Poznaniem 23 V 1658 r.

(źródło: AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 734, k. 13–14v)

SZTAB	
Porucznik Peter de Wal	Kapral Piotr Świągłowski
Chorąży Przeclaw Potocki	Kapral Marcin Chyc
Sierżant Abraham Wielonowicz	Pisarz Jan Stabrowski
Furier Adam Giebałtowski	Dobosz ???
Zbrojmistrz Marcin Długosz	Dobosz ???
Podchorąży Marcin z Lansberka	
MUSZKIETERZY	
Rota I	
Gefreiter Wojciech Gostyński	Jan Bukowski
Jan Bukowiecki	Michał Osiecki
Marcin Matuszewski	Jan Międzyrzecki
Rota II	
Gefreiter Paweł Piotrowski	Wojciech Osiecki
Jan Jurkowski	Jurga Szubert
Szymon Błaszowski	Maciej Baducki
Rota III	
Gefreiter Jan Szczepanowski	Tomasz Domagalski
Krzysztof Jaraczewski	Jan Brzeski
Łukasz Parzyński	Maciej Czyżewski
Rota IV	
Gefreiter Urban Birzyński	Józef Ciesielski
Frącek Nieczański	Wojciech Piotrowski
Wacław Wojciechowski	Walenty Grzegorzewski
PIKINIERZY	
Rota V	
Gefreiter Jan Ostrowski	Daniel Danielewski
Adam Łosiński	Jakub Rogoziński
Wojciech Instrowski	Grygier Prusiński
Rota VI	
Gefreiter Wojciech Zakrzewski	Adam Młynarski
Łukasz Witkowski	Tomasz Wiesiołowski
Adam Brocki	Marcin Przybylski

Rota VII	
Gefreiter Jan Kornowski	Szymon Margoński
Jan Wągrowiecki	Wojciech Owczarski
Grygier Kostrzyński	Adam Gadomski
Rota VIII	
Gefreiter Wawrzyniec Piotrowski	Jakub Zacierka
Wojciech Stachowski	Frącek Wojciechowski
Marcin Błażejowski	Maciej Stoikowski
Rota IX	
Gefreiter Wawrzyniec Wągrowski	Jan Śmiłowski
Marcin Błażewski	Grygier Wylecicki
Wojciech Stolzyczyński	Andrzej Budzyński
Rota X	
Gefreiter Jan Kotarski	Maciej Pawłowski
Krzysztof Osiecki	Jan Brzeziński
Jan Głowacki	Marcin Przylistewski
Rota XI	
Gefreiter Andrzej Chiman	Wojciech Matuszewski
Frącek Kruświcz	Jakub Szac
Jan Szwaba	
Rota XII	
Gefreiter Jan Kowalski	Grygier Rybski
Wawrzyniec Piotr	Mikołaj Kaliski
Jan Niedzielecki	
Furierszycowie	
Marcin Markowski	Jakub Jaroczewski
Andrzej Bielawski	Ertman Faiser
Prokop Jasiński	Jan Dobrzyński

Tabela 5. Struktura kompanii Waleriana Podleskiego w regimencie Bogusława Leszczyńskiego wg popisu pod Poznaniem 27 VI 1659 r.
(źródło: AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 735, k. 108–109)

SZTAB	
Porucznik Jan Michał Cigler	Kapral Wojciech Porzycki
Chorąży Olbrycht Kochman	Kapral Paweł Szumecki
Sierżant Piotr Gajewski	Dobosz Fołtyn Bartnicki
Furier Kazimierz Brzeziński	Dobosz Tomasz Rydzewski
Podchorąży Daniel Alojzjus	Dobosz Szymon Borowski
Kapral Jan Wietrzykowski	
MUSZKIETERZY	
Rota I	
Gefreiter Piotr Jankowski	Wojciech Łukowski
Adam Kębłowski	Andrzej Przybysławski
Wojciech Roszowski	Jakub Opatowski

Rota II	
Gefreiter Mateusz Frein	Mateusz Jaksicki
Adam Osadnikowski	Szymon Dąbrowski
Kazimierz Bloskowski	Stanisław Gorajski
Rota III	
Gefreiter Wojciech Brogusyrski	Jan Rzepecki
Wojciech Słowikowski	Kacper Braimski
Piotr Paczewski	Błażej Wiślicki
Rota IV	
Gefreiter Jan Rozdrażewski	Mateusz Kaleciński
Stanisław Brzeski	Wojciech Czułowski
Wojciech Perzowski	Wojciech Krzyżanowski
Rota V	
Gefreiter Wojciech Złotkowski	Mateusz Czewski
Bartosz Roszowski	Paweł Koszycki
Bartosz Leśnikowski	Wojciech Linowski
Rota VI	
Gefreiter Walenty Lorkowski	Hans Frenchein
Michał Strozner	Jan Sobolewski
Andrzej Barcz	Michał Jabłoński
Rota VII	
Gefreiter Andrzej Rakowski	Andrzej Sobański
Jakub Dolski	Jan Kaliski
Jan Pstrokoński	Wojciech Skotarski
Rota VIII	
Gefreiter Marcin Palczyński	Jan Śpiewakowski
Maciej Książek	Kazimierz Stadnicki
Krzysztof Kawecki	Kacper Starzewski
Rota IX	
Gefreiter Jan Denański	Jan Gnosorowski
Wojciech Rachowski	Adam Orłowski
Szymon Jasiński	Adam Ciesielski
Rota X	
Gefreiter Krzysztof Kański	Józef Grubski
Błażej Kański	Marcin Zieliński
Błażej Szafranek	Jan Adamski
Rota XI	
Gefreiter Wawrzyniec Bramski	??? Krobowski
Jan Kosiński	Szymon Janowski
Kacper Kowalski	Jan Skalski
Rota XII	
Gefreiter Mateusz Stępakowski	Kazimierz Jankowski
Wojciech Łazowski	Błażej Desiński
Paweł Drikorowski	Sebastian Czerciński

Rota XIII	
Gefreiter Wawrzyniec Zawadzki	Błażej Bydgoski
Marcin Dębinski	Chwieder Sawicki
Wawrzyniec Michałek	Łukasz Pierciński
Rota XIV	
Gefreiter Konstanty Milanowski	Mikołaj Ostrowski
Piotr Piotrowski	Furierszycowie
Bartosz Pogorzelski	Jan Trzyński
Stanisław Szolecki	??? Malinowski
Stanisław Niedźwiecki	

Tabela 6. Struktura kompanii pułkowniczej Bogusława Leszczyńskiego
(źródło: AP w Poznaniu, KGrP, sygn. 735, k. 112v–113)

SZTAB	
Porucznik Paweł Bielecki	Kapral Marcin Śmiłowski
Sierżant Adam Szymanowski	
Rota I	
Wojciech Boguszewski	Andrzej Przybysławski
Jan Rozdrażewski	Bartosz Możdżanowski
Bartosz Rostowski	
Rota II	
Andrzej Kowalski	Jan Dębski
Wojciech Zaborowski	Jan Kosiarski
Andrzej Radwański	Wojciech Boruszyński
Rota III	
Jan Kuśnierski	Jakub Jagiełło
Jan Krakowski	Jan Kruszewski
Jan Jarosławski	Szymon Janowski
Rota IV	
Jan Kuśnierski	Wojciech Topolski
Maciej Walkowski	Mateusz Sielecki
Jan Zakrzewski	Bartosz Berekowski
Rota V	
Jan Kubski	Jan Pilski
Grzegorz Kizowski	Andrzej Terdowski
Stanisław Górecki	Stanisław Staniewski
Rota VI	
Tomasz Węgliński	Szymon Ostrowski
Wojciech Rostowski	Michał Strzałkowski
Piotr Dymalski	Jakub Opatowski
Rota VII	
Jakub Paulczewski	Marcin Ozdradowski
Tomasz Nadolski	Bartosz Kossowski
Wojciech Złotowski	Stanisław Sulecki

Rota VIII	
Wojciech Cułowski	Jakub Dudka
Jan Rzepecki	Mateusz Grzymalski
Jan Raniniowski	Paweł Kosicki
Rota IX	
Jan Dąbrowski	Mateusz Piotrowski
Marcin Racieski	Prilig Gniewowski
Mateusz Bielski	Stefan Heran
Furierszycowie	
Wojciech Kucztwalski	Jan Malinowski
Bartłomiej Czajkowski	Stanisław Wróblewski
Kazimierz Brzeziński	Jan Piotrkowski
Ignacy Różycki	Krzysztof Marcinkowski
Adam Żuromski	Jan Minor
Sebastian Orłowski	Sebastian Sierski
Jan Trzcziński	

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Państwowe w Poznaniu:

- Akta Braci Czeskich
- Księgi grodzkie kaliskie
- Księgi grodzkie kościańskie
- Księgi grodzkie nakielskie
- Księgi grodzkie poznańskie
- Księgi grodzkie pyzdurskie

Biblioteka XX. Czartoryskich

- Akta panowania Jana Kazimierza
- Akta za Jana Kazimierza 1648–1668
- Korespondencja Jana Leszczyńskiego
- Lauda sejmikowe średzkie i poznańskie z lat 1601–1673. Kopiarz oblat z grodu poznańskiego

Źródła drukowane

- Gordon P., *Dziennik 1635–1659*, red. D. G. Fedosow, Moskwa 2001.
- Jemiołowski M., *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648–1679)*, oprac. J. Dziegielewski, Warszawa 2000.
- Kochowski W., *Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazjana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona*, t. 1, wyd. E. Raczyński, Poznań 1859.
- Kochowski W., *Lata potopu 1655–1657*, oprac. L. Kukulski, J. Krzyżanowski, A. Kersten, Warszawa 1966.
- Pufendorf S., *Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji*, oprac. W. Krawczyk, Warszawa 2013.
- Sajkowski A., *Dwaj pamiętnikarze wielkopolscy XVII w.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1958, t. 4, z. 2.

Tarnowski J., *Consilium rationis bellicae* [w:] *Dzieła Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858.

Opracowania

- Baranowski B., *Organizacja regularnego wojska polskiego w latach 1655–1660*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1956, t. 2.
- Baranowski B., Libiszowska Z., *Walka narodu polskiego z najazdem szwedzkim*, Warszawa 1952.
- Białkowski L., *Szkice z życia wielkopolski w siedemnastym wieku*, Poznań 1925.
- Czapliński W., *Leszczyński Jan*, „Polski Słownik Biograficzny” (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk) 1972, t. 17.
- Czapliński W., *Wyprawa Czarnieckiego na Pomorze w r. 1657*, „Roczniki Historyczne” 1949, t. 18.
- Czapliński W., *Wyprawa Wielkopolan na Nową Marchię w 1656 r. i układ w Sułęczynie*, „Roczniki Historyczne” 1957, t. 23.
- Dworzaczek W., *Leszczyński Bogusław*, „Polski Słownik Biograficzny” (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk) 1972, t. 17.
- Encyklopedia wojskowa*, t. 6, red. O. Laskowski, Warszawa 1937.
- Górski K., *Historia piechoty polskiej*, Kraków 1893.
- Herbst S., *Wojna obronna 1655–1660* [w:] *Polska w okresie drugiej wojny północnej (1655–1660)*, t. 2, red. K. Lepszy, A. Przyboś, Warszawa 1957.
- Hundert Z., *Chorągiew jazdy hospodara multańskiego (wołoskiego) Konstantego Șerbanu w wojsku koronnym w latach 1673–1676* [w:] *200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale*, red. V. Constantinov, Chișinău 2012.
- Janas E., *Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663. Dzieje i ideologia*, Lublin 1998.
- Janas E., Wasilewski L., *Spoleczne aspekty rozwoju husarii w latach 1648–1667 na przykładzie chorągwi hetmana wielkiego koronnego Stanisława Potockiego i wojewody sandomierskiego Władysława Myszkowskiego*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1981, t. 23.
- Kamieński A., *Kulisy kapitulacji wielkopolskiego pospolitego ruszenia pod Ujściem w 1655 roku*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2017, t. 43, z. 4.
- Kłaczewski W., *Jerzy Sebastian Lubomirski*, Wrocław 2002.
- Kossarzewski K., *Wielkopolska (wraz z województwami łęczyckim i sieradzkim) i Kujawy* [w:] M. Nagielski, K. Kossarzewski, Ł. Przybyłek, A. Haratym, *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660*, Warszawa 2015.
- Kubala L., *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*, Lwów 1922.
- Kubala L., *Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656*, Lwów–Warszawa–Poznań 1917.
- Kukiel M., *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Londyn 1949.

- Kupisz D., *Wyprawy żołnierza łanowego w Koronie w czasach Jana Kazimierza*, Warszawa 2018.
- Libiszowska Z., *Kalisz w dobie najazdu szwedzkiego (1655–1660)* [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza. Studia i materiały do dziejów miasta Kalisza i regionu kaliskiego*, t. 1, red. A. Gieysztor, Kalisz 1960.
- Majewski W., Nowak T., Teodorczyk J., *Polskie tradycje wojskowe*, t. 1: *Tradycje walk obronnych z najazdami Niemców, Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów*, red. J. Sikorski, Warszawa 1990.
- Nagielski M., *Chorągiew nadworna tatarska JKMcI pod komendą Bohdana Kińskiego* [w:] *Świat historyka. Studia ofiarowane Janowi Tyszkiewiczowi*, red. M. Nagielski, G. Rostkowski, Pułtusk 2016.
- Nagielski M., *Chorągwie dworzańskie Jana Kazimierza podczas dwóch batalii kozackich 1649–1651* [w:] *Gospodarka, ludzie, władza. Studia historyczne*, red. M. Kopczyński, A. Mączak, Warszawa 1998.
- Nagielski M., *Chorągwie husarskie Aleksandra Hilarego Połubińskiego i króla Jana Kazimierza w latach 1648–1666*, „Acta Baltico-Slavica” 1983, t. 15.
- Nagielski M., *Rozdrażewski Jakub Hieronim*, „Polski Słownik Biograficzny” (Wrocław–Warszawa–Kraków) 1989–91, t. 32.
- Nagielski M., *Spoleczny i narodowy skład gwardii królewskiej za dwóch ostatnich Wazów (1632–1668)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1988, t. 30.
- Nagielski M., *Z problematyki wyznaniowej armii Rzeczypospolitej połowy XVII wieku* [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczyk, A. Link-Lenczowski, M. Markiewicz, Kraków 2004.
- Nowak T., *Oblężenie Torunia w roku 1658*, Toruń 1936.
- Ochmann-Staniszevska S., *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo–doktryna–praktyka*, t. 1, Wrocław 2000.
- Plewczyński M., *Naczelne dowództwo armii koronnej w latach 1501–1572*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1991, t. 34.
- Podhorodecki L., *Kampania 1659 r. w Prusach Królewskich* [w:] *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660*, red. J. Wimmer, Warszawa 1973.
- Sajkowski A., *Krzysztof Opaliński. Wojewoda poznański*, Poznań 1960.
- Sauter W., *Krzysztof Żegocki pierwszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673*, Poznań 1981.
- Spis nazwisk szlachty polskiej*, wyd. J. Sewer, Lwów 1887.
- Staręgowski B., *W służbie województw wielkopolskim i Rzeczypospolitej. Okoliczności sformowania i działalność pułku Bogusława Leszczyńskiego w latach 1648–1649*, „Res Historica” 2017, t. 44.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- Wagner M., *Podoficerowie armii koronnej w drugiej połowie XVII w.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1992, t. 34.

- Wagner M., *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 1–2, Oświęcim 2013–2014.
- Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983.
- Wierzbicki L., *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*, Lublin 2011.
- Wimmer J., *Historia piechoty polskiej do roku 1864*, Warszawa 1978.
- Wimmer J., *Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1655–1660*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1958, t. 4.
- Wimmer J., *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1660–1667*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1960, t. 6, z. 1.
- Wimmer J., *Polska–Szwecja. Konflikty zbrojne w XVI–XVIII w.*, Oświęcim 2013.
- Wimmer J., *Przegląd operacji 1655–1660* [w:] *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660*, red. J. Wimmer, Warszawa 1973.
- Wimmer J., *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, wyd. 2, Oświęcim 2013.
- Wimmer J., *Wojsko polskie w latach 1648–1699* [w:] *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. 2, red. J. Sikorski, Warszawa 1966.
- Wisłocki J., *Walka z najazdem szwedzkim w Wielkopolsce 1655–1656*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1956, t. 2, z. 2.

STRESZCZENIE

Bartosz Staręgowski, Organizacja, struktury i udział w walkach regimentu piechoty Bogusława i Jana Leszczyńskich w latach 1658–1662

W latach 1655–1660 na terenie Wielkopolski właściwej funkcjonowało wiele oddziałów wojskowych. Przyczyną tego stanu rzeczy była inwazja Królestwa Szwecji na Rzeczpospolitą i wzmożony wysiłek mobilizacyjny Rzeczypospolitej. Walka z najeźdźcą przybierała różne formy: od walk przy użyciu wojska regularnego, przez partyzantkę pospolitego ruszenia, po wyprawy łanowe. W 1658 r. wojska z Wielkopolski podzielono na dwie grupy, z czego jedna udała się na wyprawę do Danii, a druga brała udział w oblężeniu Torunia. Pułk Bogusława Leszczyńskiego, składający się z 5 kompanii, brał udział w oblężeniu. Był to klasyczny pułk piechoty zaciągu cudzoziemskiego, składający się z rot muszkieterskich i pikinierskich. Jediną różnicą w stosunku do innych jednostek tego typu był brak sztabu i rozbudowane sztaby kompanijne. Składał się on głównie z plebejów, a funkcje oficerskie sprawowała szlachta, zarówno pochodzenia zagranicznego, jak i krajowego.

Słowa kluczowe: pułk, piechota, Bogusław Leszczyński, Jan Leszczyński, zaciąg cudzoziemski, oberszter, muszkietrzy, pikinierzy, regiment

SUMMARY

Bartosz Staręgowski, Organization, Structure and Combat Participation of Bogusław and Jan Leszczyński's Infantry Regiment in 1658–1662

In the years 1655–1660, there were many military units operating in the territory of the proper Greater Poland. The reason for this was the invasion of the Kingdom of Sweden into the Republic of Poland, and the increased mobilization effort of the Polish army. Fighting against the invader took various forms, from regular army combat, through partisan warfare of the levy in mass to expeditions of the *łans* infantry. In 1658 the troops from Greater Poland were divided into two groups, one of which went on an expedition to Denmark and the other took part in the siege of Toruń. Bogusław Leszczyński's regiment, consisting of 5 companies, took part in the siege. It was a typical foreign levy infantry regiment, consisting of musketeer and pikemen rotas (military unit of the time consisting of 8–10 men). The only difference from other units of this type was the lack of the regimental staff and extensive company staffs. It consisted mainly of plebeians, and officer functions were performed by the nobility of both foreign and domestic origin.

Keywords: regiment, infantry, Bogusław Leszczyński, Jan Leszczyński, foreign levy, *oberszter* (colonel), musketeers, pikemen

АННОТАЦИЯ

Бартош Старенговский, Организация, структура и участие в боях пехотного полка Богуслава и Яна Лещинских в 1658–1662 гг.

В 1655–1660 гг. на территории Великой Польши функционировало множество военных подразделений. Причиной этому было вторжение Королевства Швеции в Речь Посполитую и мобилизация в связи с этим польской армии. Борьба с захватчиком принимала различные формы: от битв с использованием регулярной армии до массовой активности партизан и дополнительного призыва пеших и конных армейских подразделений. В 1658 году войска Великой Польши были разделены на две группы, одна из которых отправилась в Данию, а другая участвовала в осаде Торуня. В составе этой группы был и полк Богуслава Лещинского, состоящий из 5 рот. Это был классический иностранный рядовой пехотный полк, состоявший из мушкетеров и пикинеров. Единственным его отличием от других подразделений этого типа было отсутствие полкового штаба и разветвленная система штабов рот. Полк состоял в основном из плебеев, а офицерские функции выполняла знать – и местного, и иностранного происхождения.

Ключевые слова: полк, пехота, Богуслав Лещинский, Ян Лещинский, иностранный призыв, офицер, мушкетеры, пикинеры